

Բնագիր:

Primum, dico pro capite fortunisque: quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo; tamen est ita inusitatum, capitis reum esse, ut ante hoc tempus non est auditum.

Թարգմ. Գարագաշնանի:

Նախ ասեմ վասն գլխոյ եւ ընչեց. զի թէպէտ եւ չէ անիրաւութիւն, ի քում տագնապի միայն, առն գլխովք պարտաւոր լինել, սակայն նոր իմն է, եւ չէ իսկ սովորութիւն, եւ ոչ յակնջարուր եկեալ յառաջ քան զայս ժամանակ:

Թարգմ. Բագրատունւոյ:

Նախ պաշտպան լինիմ գլխոյ եւ բախտի առն, որ թէպէտ եւ ինքնին չէ ինչ անիրաւ ի քում եւեթ վտանգին, բայց այնպէս անսովոր ինչ է առն գլխապարտ լինել, զի յառաջ քան զայս (զանց առնուած՝ tempus «ժամանակ») անյուր իմն է:

Դիտողութիւնք Բագր. Թարգմ. Վրայ:

«Պաշտպան լինիմ», չկայ բնագրին մէջ այլ «ասեմ», խօսիմ: «Բախտի», լատ. fortuna դասական լեզուին մէջ աւելի յոգն. ձեւով, ինչպէս հոս, «ինչք», կը նշանակէ, եւ «գլխոյ, հետ յիշուելէն ալ յայտնի է. իսկ «բախտ», Ոսկեպարու մէջ «ինչք», չէ նշանակեր: — «Անլուր», «չլուած», իմաստով Ոսկեպարեան չէ

Բնագիր:

Deinde, eum, quem ornare antea cuncto cum senatu solebam, pro perpetuis ejus in nostram rempublicam meritis, nunc, contra atrocissimum crimen, cogor defendere.

Թարգմ. Գարագաշնանի:

Երկրորդ անգամ զոր յառաջագոյն հանդերձ համբռնեմ ծերակուտիւ գովել սովոր էի, վասն նորին մշտնջենաւոր արժանեացն ի մեր քաղաքս (respublica չի նշանակեր «քաղաք», այլ հռոմեական «ընկերհաստութիւն», հասարակապետութիւն) այժմ ստիպիմ յերեսաց դժնդակ իմն չարեաց նմա պաշտպանել:

Թարգմ. Բագրատունւոյ:

Երկրորդ, զայն՝ զոր յառաջն համբռնեմ աւագանով հանդերձ սովոր էի գովարանել

վասն անհատ երախտեացն առ պետութիւնս մեր, այժմ ստիպիմ ջատագով նմին՝ կալ ի դժնդակ յանցանաց:

Դիտողութիւնք Բագր. Թարգմ. Վրայ:

«Աւագանով», լատ. senatus յատկապէս «ծերակուտ», հռոմեական է: — «Գովարանել», բառը կը գործածէ, որ եւ — Ժ. Գ. դարու հնդեւաններու քով ալ չկայ, այլ լատինամոյններու դարուն յատուկ է, որովք «Գորաստեղծ խուժագուժ բայիւք եւ բառիւք», «խոր պղծութիւն», ներմուծին հայերէնի մէջ (Ջարդ. քեր. էջ 632): — «Անհատ», «մշտնջենաւոր», իմաստով ոսկեպարեան չէ:

Ահաւասիկ ոսկեպարեան լեզուին համառօտ պատմութիւնը ներկայացուցինք, խղիւղ ասոր կցուած երկրորդական եւ օտար խնդիրները: Ահա մէկ կողմը Վեննացւոյ «Ոսկեպարեան գրաբարի, դրութիւնը», եւ միւս կողմը Բագրատունեան գրութիւնը տեսականապէս եւ գործնականապէս: Այս երկու դրութիւններուն մանր քննութեան չձեռնարկուած՝ աւելորդ վեճերէ խորշելու համար՝ կը բաղձայինք իմանալ թէ Վենետիկեան դպրոցն Հ. Բագրատունւոյ դրութեան ու կարծեաց համամիտ է արդեօք: Մտազգրութեան արժանի է, թէ հասարակութիւնն՝ որ ոսկեպարեան կամ ոչ-ոսկեպարեան հայ գրաբար լեզուին խնդրովն սաստիկ հետաքրքրուած է, անհամբարութեամբ կը սպասէ անի կարեւոր խնդրոյն պարզուելուն եւ լուծման:

Կ. Պոլիս, 16/29 Ապր. 1903:

Հ. Գ. ՄԱԼԻՄԵՆՍԻՆ

ՅԸ

ՄԱՅՆԵԱԽՈՍԱԿԱՆ

ԳՐԱԴԱՆ ԼՈՐԻՆԵՆԸ

Նոր թողարկող պատկերազարդ Փրնսսայ, Հատոր Բ. I—2, էջ 814, մծծ 46, Պարիս, Գրն՝ Նիկոն Հատորներն ի միասին՝ 25 ֆր.:

Այս մատենախօսականը կարգալէ յառաջ՝ ելիւ՝ Բալի պահանջմ ընթերցողէն. Նախ՝ բանալ «Հանդէս Ամօրիայի» 1901 տարւոյն Յունուարի թիւը՝ էջ 16. եւ ուշագրութեամբ կարգալ Հոն գրուած Ժողովութեան: Իսկոյն աչքի պիտի գարնէ, Ա. Հատոր, գին՝ 25 ֆր. եւ համամասնել արդի մատենախօսականին վերնագրին հետ, ուր գրուած է, գին՝ եր-

կու հատորներն ի միասին՝ 25 ֆր.։ Հակասութիւն մը։ Ի հարկէ, բայց առեւտրային հակասութիւն։ Երկու հատորներն բաղկացնող՝ 1874 հիշով բառագիրը մը իրապէս կ'արժէ միայն եւ միայն 25 ֆր. փոխանակ 50 ֆր. արժեքը, ինչպէս կը գուշակուէր Աւարին հատորին ծածկին յայտարարութենէն։ Ընթերցողն դիւրեւ պիտի իմանայ պատճառը՝ եթէ հաճի հատարել իմ երկրորդ խնդիրը, որ է՝ իսկոյն դիմէ ցոյց տրուած հասցեով կամ հեղինակին եւ կամ գրապաճառին (Վ. Պ. ի Բիւզանդեան գրատուն) եւ հաստ մը ապսպրէ այս բառգրքէն։ Թող բանայ այս տոնն երկու հատորներուն ալ համեմատն յառաջաբաններն եւ պիտի գտնէ այս՝ «աւերեւոյթ հակասութեան», պատճառը։ Իմ փափաքն եւ միակ մտածութիւնն եղած են՝ օգտակար լինել Ազգին եւ Հայրենակցաց... այս պիտի լինի իմ վարձատրութիւնն եւ փառքը։

Ուրեմն նիւթականի գաճաճ ակնկալութիւնը չէր, որ մղեց զծերունի եւ վաստակաւոր հեղինակն՝ այսպիսի ծանր գործի մը ձեռնարկելու։ Եւ այս «25 ֆր.», երկու բառերը ստուգել կը հաստատուն թէ «Ազգին եւ Հայրենակցաց օգտակար լինելը, եղած է միայն կետ նպատակին... Սեր հեղինակներէն ոմանց լաւ դաս մը. «Ազգին ու Հայրենակցաց», օգտակար ըլլալէն աւելի՝ իրենց անուան եւ — քսակին օգտակար ըլլալու փափաքը կը դատապարտէ ահա՛ Գուգիւտն լուսնիեան։ Համարձակ պիտի ըսնէր թէ 25 ֆր.ով (= 120 դր.ով կամ աւելի շէշը՝ 118.75 ուլ անհարկն է որ եւ իցէ եւրոպական լեզուով յօրինուած այս ընդարձակութեամբ երկնագրեան բառագիրը մը գնել։

Գիտեմ թէ ու հազգին լեւիւ՛մ մը կը գրեմ այս սողերով. բայց արժանաւոր գործի մը՝ իրական արժէքն հրապարակաւ ծանուցանել, թող լեւիւ՛մ նկատուի. նպատակն է՝ իմ լեւիւ՛մ ընել, այլ յորդորել ընթերցողը՝ որ «Ազգին ու Հայրենակցաց օգտակար լինելու», ընդ փափաքներն ունեցող վաստակաւորին երկխորհրութիւնը հաճի գնահատել եւ անձնական քննութենէն անցընել. այն ատեն շատերը պիտի համոզուին թէ լաւ, ընդարձակ, գոհացուցիչ եւ — արժանի էրիք մը կը նուիրէ Գուգիւտն լուսնիեան իւր «Ազգին եւ Հայրենակցաց»։

Գանձ գրքին ներքին արժէքին. Քանի որ երկու տարի յառաջ արդէն ընդարձակ խօսեցանք այս գաղ. Հայ. բառագրքին Ա. հատորին առաւելութեանց վրայ, եւ այս հատորը՝ համեմատն հանգամանակ մը, շարունակութիւնն

է Ա. հատորին, շատ բան չի մնար ըսելու։ Միայն՝ բազմաթիւ առաւելութեանց մէջ, երկու կետեր կը նշմարենք, որ առաւելութեան աստիճանին մէջ չեն կրնար դասուիլ։ 1. մի եւ նոյն գաղղիներէն բառին գիմացը՝ շարուած են երբեմն 5, 6, 7, 8 համանիշ բառեր, եւ ի մերձուստ նշանակուած չէ թէ որ բառն աւելի ճիշդ կը պատկերացնէր գաղղիներէն բառին նշանակութիւնը։ Երբ բառանապարտութեան մէջ աւելորդ նկատուած է՝ բառի մը գիմացը բոլոր նոյնանիշ բառերը շարելը, վասն զի համանիշներն ալ իրենց մէջ առիթնաւորութիւններ ունին, եւ անհնարին է որ բոլոր հայերէն համանիշ բառերն մի եւ նոյն պատգով. բառով թարգմանուին։ Ըստ իսկ պէտք էր զխաւար բառ մը որոշել, եւ կամ տարբեր գրով, կամ «չակերտով» միւսներէն զանազանել եւ յայտնոր բառերն կամ բոլորովին զանց առնուի, եւ կամ միայն իբր իմաստի մեկնութիւնն յառաջ բերել։ Փորձուած է շատ անգամ, որ բառգիրը բացողը՝ խումբ մը բառեր տեսնելով՝ շուարած մնացած է, եւ այն բառերուն լեզունքն մեջէն ուզածն ընտրած առած է, բայց շատ անգամ՝ առած բառը կամ շատ տկար եւ կամ նոյն իսկ ոչինչ կերպով կը պատկերացնէր գաղղ. բառին բուն իմաստը։ Օրինակաւ մը մեկնենք.

Գաղղիերէն partager, départir եւ répartir նոյնիմաստ բառերուն գիմացը, կը գտնենք partager — բաժանել, բաշխել («որայր» բաժանել, բաշխել, հասարակել). départir — բաժանել, բաշխել («որայր» միայն բաժանել) répartir — բաշխել, բաժանել («որայր» բաժանել, բաշխել)։ Ո՛րն է ուրեմն այս երեք բառերուն իմաստը ճշգրիտ որոշող հայերէն բառը։

Partager պէտք էր ունենալ գիմացը միայն եւ միայն Բաժանել եւ մեկնել այս բառը՝ բաժին տալ, *բաժնել, եւ այլն. վասն զի ահա թէ ինչ լսել է partager.

1. On partage une chose qu'on divise. Եւ այս իմաստն ունի նաեւ Բաժանել բառը հայերէնին մէջ, Ահա քանի մը վկայութիւններ. «Ընդ երկուս զոսոյ Բաժանել (= երկզնդել) Տես Մականա. (տգ. Զոհրապ. էջ 552) զօրքն իբր տա՛րողը մը նկատելով՝ երկու մասի բաժանել. «յերիս մաստն Բաժանել զազգան ամենայն, Ոսկ. Մտթ. Ա. 43. «Եւութիւնն Աստուծոյ ի մասունն բաժանիցի (Եւ ի բազում շունչս կոտորիցի) Եղն. 210. «Ի Դեմք Բաժանող ի բազում խոսք բաժանել. Եւս. Քրոն. Ա. էջ 67։ Աւրեմն Բաժանել բառը՝ բաւական էր.

2. départir եւ 3. répartir գաղղ. բառերն մանր երանգով (nuance) մը իրարմէ կը տարբերին գործածութեան մէջ, ըստ որում départir բարձրագոյն անձնաւորութեան մը կողմանէ կ'ըլլայ, առանց նկատողութեան առնելու թէ այն անձը՝ որուն բան մը կը բաշխուի, կը տրուի, իրաւունք ունի՝ թէ չէ: Այս երկու բառերուն դիմացը հայերէն գրուած կը գտնենք départir — բաժանել, բաշխել: Պէտք էր միայն բաշխել բառը դնել եւ բաշխել բառը՝ առ առաւելն իբր մեկնութիւն աւելցնել: Հայերէնի մէջ բաշխել կը գործածուի երկու իմաստով ալ, թէ իբր départir եւ թէ répartir. Օրինակ. պարգեւս բաշխել զորաց տարւոյ միջ. Մակար. 664, 545, բաշխելն ժողովրդոյն (զհինգ նկանակն) Ոսկ. Մտթ. էջ 700. առն իւրաքանչիւր սենեակ բաշխել կոչ. Ընծ. էջ 69, բաշխեալ եւ տո՛ր զժառանգութիւն Սիրաբ 116 եւն:

Կարծեմ՝ բնաւ օգուտ պիտի չունենայ օրինակներն երկարել: Գիրքը տպուած է արդէն: Սակայն քանի որ գրաբարի տեղեակ անձանց համար գրուած է այս բառագիրն եւ շատ տեղ աշխարհաբարն առերի գրուած, կարծենք թէ իբր թերութիւն մը չի նկատուիր այս մեր ըսածը, այլ վաստակաւոր հեղինակին ազնիւ ուշադրութեան յանձնարարելի կէտ մը, վասն զի, գիտենք որ մամուլներէն ելած իւրաքանչիւր թերթ թարգմ. գրուած է հեղինակին ուշադրութիւնը եւ Բ. տպագրութեան ստանձնողը — որ շատ չ'ուշանար, քանի որ այսչափ կատարելութիւններ ունի բառագիրքը — հետացուած պիտի տեսնենք այս՝ կատարելութեան չճշտող կէտն ալ:

Բ. Մեր նկատելի երկրորդ կէտն է, ըստ կարելոյն հեռացնել՝ աւելորդ կամ բառին նշանակութեան վրայ ոչինչ նոր լոյս սփռող օրինակներէն շատերը եւ անոր տեղ ամբողջացնել բառերու այլեւայլ նշանակութիւններն, ճշդիւ նշանակելով համանիշ եւ հակառակ բառերն ալ: Թէ որչափ օգտակար գործ մ'ըրած են նոր-բառարանագիրները համանիշներն ու հակառակները նշանակելով իւրաքանչիւր բառին բով, անհայտն է հոս բացատրել, միայն բառագիրք գործածողը գիտէ անոր օգտակարութիւնը: Հոս ալ միակ օրինակ մը՝ շատ մը տողերէ աւելի կրնայ խօսիլ: Ի՞նչ նոր իմաստ կ'աւելցնեն՝ avare բառին վրայ, սա իբր առած (կամ առակ) աւելցուած տողերը. L'avare et le cochon ne sont bons qu'après leur mort,

ազահն եւ խող իրենց մահուանէ յետոյ միայն են օգտակար: Այո, օգտակար խօսք մըն է, բայց՝ ըստ մեզ, աւելի օգտակար կ'ըլլար եթէ այս բառերուն տեղ աւելցնէինք avareux հարները = avarecieux, chiche, ladre, crasseux, sordide, vilain եւն. որով բառագիրք գործածողն միշտ առիթ կ'ունենայ այս բառերն մտքին մէջ որոճալու՝ երբ աչքն հանդիպի ստէպանոց:

Մեր այս բարեացակամ դիտողութիւնը նոր չէ սակայն հեղինակին համար. ինքը աւելի գործնական կերպով կ'ապացուցանէ մեր ըսածին օգտակարութիւնն voiture բառին բով՝ դադարեցնելով՝ berlina, break, cab, cabriolet, omnibus, tramway, calèche, coupé, landau, phaéton, tilbury, victoria բառերը: Ամէն բառի՝ այսպիսի օգտակար պատկերներ գտնել անհնարին է, բայց ծերունի հեղինակին համար՝ որ «պարխիէնի», մը չափ լաւ գիտէ գաղղիներէն, որեւիցէ բառի մը համանիշը եւ հականիշը գտնել գրեթէ, ոչինչ եւ շատ դոյզն աշխատանք մըն է. անոր համար միայն համարձակեցանք այս կատարելութիւնն ալ ներմուծուած տեսնել իւր բառագրքին մէջ:

Եթէ 2 1/2 տարի յառաջ «Բ. Հատորը տեսնելու» մեր փափաքն այսօր իրականացած կը տեսնենք, ոչինչ կ'արգելու զմեզ որ մեր փափաքին մէջ քիչ մըն ալ յառաջ երթանք, եւ մաղժենք, որ վաստակաւոր հեղինակը մօտ ժամանակին իւր քրտնաթոր աշխատութեան ամբողջական սպասումը տեսնէ եւ ի վիճակի ըլլայ՝ ուրախութեամբ ձեռնարկելու Բ. տպագրութեան: Ապահով ենք որ այն Բ. տպագրութիւնը պիտի ունենայ մեր ցոյց տուած կատարելութիւններն ալ եւ — աւելին ալ:

Հ. ԳԱՐԻԲԵՆ Զ. ՄԵՆԵՆԴԵՐՍԵԱՆ

Գ Գ Ր Ո Ց Ա Կ Ա Ն

ՄԻԻԹՈՐՆԵՆ ԶՄԻԻԹԻՆԻՐՈՑ ՎԵՆԵՑԵՆ ԳԳՐՈՑԱԿՆԵ ՀՆԵԳԵՐՈՐ

Թղթակցութեանս բովանդակութիւնն ոչ գիտական է եւ ոչ ուսումնական, այլ պարզապէս դպրոցական աշակերտներու քաջալերական գրութիւն մը. եւ այն ծնողաց՝ որոց զաւակաց աշուները պիտի յիշենք, պատիւ եւ պարծանք բերող տողեր, դպրոցական հանդէս մը ստորագրել է մեր նպատակը: Այսպիսի հանդէսներու